
JELENKOR

A balkáni háborúk, 1912–1913

A Balkán-félszigettel foglalkozó kutató mindig nagy várakozással tekint egy nemzetközi szerzőgárda által a térség történelméről írt könyvre, különösen, ha az a félszigetet alapjaiban megrengető 1912–1913-as balkáni háborúkról szól. Még akkor is így van ez, ha az első perctől kezdve világos, hogy az egymás mellé helyezett, rendkívül széles tematikát felölelő tanulmányok között különösebb kapcsolóerőt feltételezni túlságosan optimista elvárás lenne egy tanulmánykötettől, noha pozitív, hogy az a téma szempontjából számos szaktekintélyt szólaltat meg. Még mindig megmarad azonban annak a reménye, hogy az egyes kérdésköröket különböző szemszögből látó, eltérő nemzeti vagy globális narratívák alapján álló kutatók tanulmányait összevetve árnyaltabb kép rajzolódik ki a konfliktusról, netalán a kutatók reflektálnak egymás állításaira és párbeszéd vagy vita bontakozhat ki a világháború előzményeként tekinthető (abból a szempontból mindenképpen, hogy itt bizonyosodik be, a nagyhatalmi koncert nem működhet tovább) konfliktus kapcsán. Erről azonban itt szó sincs – a kötet arra ugyan alkalmas, hogy egy-egy fontosabb problémát megismerjünk, de az esetek zömében ez vagy nem jelent túl mély ismeretet, vagy túlzottan speciális témakörök kerülnek szóba, tehát egyenlensége mellett az egyoldalú megközelítés dominálja – még akkor is, ha az adott téma szaktekintélye szólal meg. Átfogó képet nem kapunk a konfliktusról, ami nem feltétlenül probléma, a kötetet ugyanis azok számára írták, akik kiterjedt ismeretekkel rendelkeznek a korszakról.

A *Catherine Horel* által szerkesztett, immár a sorozatban 31. kötet pozitívumai azonban jócskán felülmúlják az itt említett negatívumokat. A francia és kisebb mértékben angol nyelvű tanulmányokat tartalmazó kötet (immár másodikként) egy nagy nemzetközi projekt részeként jelent meg. A Szarajevótól Szarajevóig: a Kelet-Balkán balkanizációja és integrációja c. projekt célja, hogy kiemelve a párhuzamokat és különbségeket az 1908–2007 (Bosznia annexiójától a térség egy részének uniós integrációjáig) közötti események menetében. A 2011-ben megjelent, szintén Horel által szerkesztett első kötet

a boszniai annexió recepcióját és következményeit tárja az olvasó elé. Jelen kötet kétségkívül pozitív vonása, hogy a szélsőséges nézeteket képviselő nemzeti történetírás képviselői nem kaptak teret (a szerkesztő korábbi köteteivel szemben), meglepő viszont, hogy a térség történetében érintett osztrákok, magyarok és oroszok (hogy ne csak az önsajnálat hangját vélje kiolvasni e sorokból az olvasó) alig képviseltetik magukat a szerzők között, a hivatkozott szakirodalomról nem is beszélve. Mivel a kötet egy párizsi konferencia tanulmányait jelenti meg, nem meglepő a franciák és olaszok túlsúlya (az angolok hiánya), örvendetes viszont, hogy a kisállamok képviselői teret kaptak. A kötetből látens módon a francia történetírás nemzetközi kapcsolatainak fő irányai is kiolvashatók, s mindenképpen érdemes említeni a bizonyos fokú távolságtartást az eseményektől (a bolgár politikát egy román elemzi, az 1913-as albán-macedobolgár felkelést egy francia). Ugyanakkor a tanulmányokra alapvetően jellemző, hogy igen körültekintő és széles körű szakirodalmat felhasználó a lábjegyzetelése (ennek alapján szintén rekonstruálható a kapcsolati háló – elég gyakori a körbehivatkozás, ráadásul ismétlésszerűen, ami rámutat arra, hogy a nemzetközi hivatkozások száma sem objektív mutató),¹ noha a törzsszövegben viszont számos elütés található. Szintén felismerhető, hogy a románok beágyazottsága elég jó, mind a Sorbonne-on tanítókat, mind a bukarestieket, mind a Iași-akat értve ezalatt.

A három tematikus csoportba rendezett tanulmányok színvonala eltérő. Az első blokkot a konfliktusok történeti elemzése alkotja – *Enis Tulça* a török hadsereg vereségének okairól írt hat oldalas tanulmánya azonban sem egyedi megközelítést, sem konkrétumokat nem tartalmaz. Olyan mértékben főleg nem, mint *Erickson Defeat in Detail* címmel a témáról lassan 10 éve megjelent oszmán forrásokon alapuló kötete. Mindenképpen pozitív viszont, hogy legalább az ottomán politikai eliten belüli harcokról, koncepcionális különbségekről nagyvonalú képet kapunk. Sokkal izgalmasabb mind a téma, mind a megközelítés szempontjából *Dimitar Tasić* tanulmánya, aki az irreguláris erők katonai szerepét és társadalmi bázisát vizsgálta három félkatonai csoport tevékenységének elemzése alapján. Megállapítása szerint mind céljaikat, mind módszereiket, mind összetételüket tekintve a heterogenitás jellemezte az irregulárisokat. Pavle Blažaric csapatainak zömét korábbi harcokban tapasztalatot szerzett csetnikek és határőrök alkották. A prokupjei bázist fenntartó Tankosić kapitány csapatai viszont sok boszniai muszlimot és albánt is tömörítettek, akik a szerb célokért harcoltak. Vojin Popović őrnagy 1300 fős hadereje pedig helyi, kifejezetten muszlimellenes macedóniai szlávokból verbuválódott. Tankosić teljesen önállóan cseleke-

¹ Topor, Sandu, Akhund.

dett, a hadműveleteket is a hadüzenet előtt, felhatalmazás nélkül indította meg október 15-én, kész helyzet elé állítva a diplomáciát. A Fekete Kéz megbízottjaként attól tartott, hogy a törökök elleni háború a nagyhatalmi nyomás miatt elmarad. A támadás kudarcát követően a csapatot az első vonalak mögé helyezték, mint megbízhatatlant, de Tankosić a retorzióktól Apis barátsága miatt megmenekült. Sajnos azonban itt is találtak maguknak feladatot: mély nyomot hagyva a reguláris erők moráljában ők voltak a felelősök a legtöbb háterszámban elkövetett gyűjtogatásért és erőszakért, a hadifoglyok bántalmazásáért a meghódított területek „pacifikációja” során (a pacifikációs eljárást Tankosić-módszernek nevezték el a kortárs tudósítók). E csoport ugyanis zömmel korábban a térségből elmenekült metohijai és koszovói szerbekből és muszlimokból állt, akik személyes bosszújukat, sérelmeiket kívánták megtorolni (nem feltétlenül nacionalista alapon álltak). Mindez persze azt is jelentette, hogy a lefegyverző akciókban messze ők voltak a leghatékonyabbak.

Ezzel szemben Vukosavljević csapatai, melyek a Szandzsákot vették célba (a vezetőjük itt szolgált 1905–1909 között, s szintén a Fekete Kéz tagja volt), sokkal fegyvermeztebbek voltak, s engedelmeskedtek a felső vezetésnek, és toleránsabbak voltak a helyi lakossággal. Mindennek, valamint kitűnő felderítésüknek köszönhetően lövés nélkül vették be Pribojt. A Monarchiából származó, Macedóniában letelepült Trbić csapatai helyiekből, mind bolgár, mind szerb érzelmű szlávokból toborzódtak. E csoport is számos atrocitást követett el, egy alkalommal provokáció nélkül hat oszmán csendőrt öltek meg, máskor 177 albánt mészároltak le, miután azok megölték egy szerb katonát egy lovasezredből, melyet előzőleg békésen invitáltak házaikba.

Patrick Louvier tanulmánya a krétai muszlim lakosság lassú létszámcsökkenéséről az 1897-es autonómia elnyerésétől 1913-ig, egyike a legjobbaknak. Egyrészt szakít a hagyományos felfogással, hogy a krétai törökök zöme városlakó volt, illetve vizsgálja, hogy a bevándorlók és a renegátok hány százalékukat tették ki, másrészt számos elsődleges forrást, konzuli beszámolót használ fel és számszerűleg is megkísérli a lélekszám változásának rekonstrukcióját.

Emanuele Constantini szaloniki zsidó közösségről írt kitűnő tanulmánya e közösség szaloniki státusára vonatkozó diplomáciai tárgyalásait vizsgálja. A kereskedelem zavartalanságában érdekelt közösség (mely itt a városban egyébként teljes társadalommal rendelkezett a gyári munkástól a gyártulajdonosig) a nagyhatalmak zsidóságán és nemzeteken átívelő zsidó szervezeten keresztül próbált befolyást gyakorolni a döntéshozókra.

Francesco Guida kissé periferikus témája az italo-albánoknak az albán nemzeti ébredésben és politikában játszott szerepének vizsgálatára és olasz kapcsolataira terjed ki (Schiró, Tocci), és a hivatalos nagyhatalmi albán-politikával valamit az ortodoxiával való kapcsolatát elemzi, mely végül azt eredményezte, hogy Ricciotti Garibaldi a görögök oldalán szállt be a törökellenes háborúba.

Bernard Lory az 1913-as albán-macedobolgár felkelés historiográfiai recepciójának vizsgálatán túl az események rekonstrukcióját is megkísérli. A bolgárul kitűnően olvasó francia a felkelés egyik vezérének, Matovnak az emlékiratait is felhasználja, de nem használja a vele rivális Csaulev szintén publikált naplórészleteit, így a felkelés belső szervezetének rekonstrukciója hiányos.

A szerb *Vojislav Pavlovic* tanulmánya nem sokat bővít szakmai ismereteinken, zömmel a szerb nemzeti történetírás elképzeléseinek francia nyelvű ismertetése. A Balkán-háború diplomáciai és nemzeti győzelemként beállított interpretációja rövid távon igaz, azonban hosszú távú következményeit illetően pozitívnak – nemcsak magyar szemszögből – nem tekinthető. Ennél jobb a Sorbonne-on tanító *Traian Sandu* román Balkán-politikáról írott tanulmánya (mert legalább őszinte és objektív a román törekvéseket és a mögötte álló érvrendszer rugalmasságát illetően). *Gabriel Leanca* tanulmánya Dél-Dobrudza román megszerzése és a francia-orosz szövetség kapcsolatát illetően viszont remekül hasznosítható, román, bolgár és francia anyagot egyaránt felhasználó munka.

A kötet második fele a nemzetközi beavatkozás módjaival foglalkozik, de a tanulmányok zöme áttekintő jellegű, nem megy igazán részletekbe. *Jean-Marie Delaroche* a nemzetközi haditengerészeti beavatkozás párhuzamait és különbségeit tárja fel 1880 (Dulcigno) és 1913 (Szkutari) kapcsán. *Schmiedl* az albán állam megszületésének és a nemzetközi határmegállapító bizottság (mint a nagyhatalmak utolsó nemzetközi együttműködési kísérlete a világháború előtt) működésének kapcsolatát tárja fel, megállapítva, hogy ez utóbbi még a világháború elején is működött (helyesebben folyamatosan agonizált), a nemzetközi együttműködés „kísérteteként”. E tanulmány is áttekintő jellegű, leghasznosabb része a szkutari nemzetközi misszió szerepvállalásának és létszámviszonyainak ismertetése. A *Jesné–Jestin* francia szerzőpáros a nagyhatalmi konzulok háborús szerepét elemző tanulmánya viszont üde színfoltja a kötetnek: humanitárius, diplomáciai és gazdasági érdekeket szem előtt tartó tevékenységük mind elemzésre kerül a szövegben. *Nadine Akhund* tanulmánya a Carnegie Bizottság Balkán-háborút követő feltáró munkájának tudományos és politikai hátterét világítja meg,

részletesen beszámol a megrendelő céljairól, a jelentés megírásában részt vevő személyek kiválasztásának módszeréről (a békebizottság vezetője személyes ismerőseit-bizalmasait kérte fel, akik többsége viszont helyettést állított), kapcsolati hálójukról, egymáshoz való viszonyukról, a tudósok és saját országuk közötti viszonyról, mely több esetben a feltáró munka hátráltatását jelentette. Kiderül, hogy a jelentést összeállító hat emberből kettő el sem jutott a tényleges helyszínre, illetve idő előtt kilépett a csapatból. Josef Redlich, akit az eredetileg kiválasztott Lammasch helyett válogattak be, az osztrák–magyar diplomácia neheztelése miatt nem tudta munkáját elvégezni, a német küldött nem kapott útlevelet Belgrádba. Az egymást jól ismerő macedón–szakértő Pavel Miljukov (aki az orosz jelölt visszalépése után annak ajánlásával került be a csapatba) és az angol Brailsford bolgárbarát érzelmei nyomot hagytak a könyv formában is megjelentetett jelentésen, mely tehát objektívnek nem tekinthető, viszont ez az első civil beszámoló (ha nem is független, de legalább nem annyira elfogult, mint a háborúban részt vevő országoké) a háború költségeiről és az elkövetett atrocitásokról. *Odile Moreau* Stéphane Lauzanne-nak, a francia *Matin* újságírójának Balkán-háborús beszámolóit elemzi, ami két szempont miatt jelentős: egyrészt török oldalon viszonylag kevés nyugati újságíró tevékenykedett és írta meg benyomásait a Balkán-háborúról (angol oldalról *Ashmead-Bartlett* említhető), másrészt a tanulmány szisztematikus elemzést ad az oszmán politikai helyzetről, mely 1912-ben olyan kaotikus volt, hogy ezek után nem meglepő a kisállamok győzelme. Az erősen lábjegyzetelt tanulmány a nemrég közzétett török Balkán-háborús forrásokra is támaszkodik (Isis press, 2012), megtudhatjuk, hogy Mahmúd Sevket nagyvezír csecsen, Názim pasa cserkesz származású volt.

A harmadik rész a konfliktusról szóló tudósítások, memoárok, historiográfiai értelmezések elemzését tartalmazza. *Nicola Pitsos* a (közismerten megvásárolható) francia sajtóról írt – e tanulmány erénye, hogy forrásként is használható: felsorolja az összes, front közelében lévő francia tudósítót (és műveiket) és azt is, hogy melyik országba küldték ki őket haditudósítóként. A cenzúra, a geopolitikai és gazdasági érdekek, az információszűrés módzatai, a személyes kapcsolat, mint információszelektációs tényező mindezt elemzi a tanulmány. *Frédéric Guelton* tanulmánya egy korábbi tanulmány folytatása, melyben egy francia illusztrátor-fényképész haditudósító tevékenységét mutatja be. Újságíróról ritkán neveznek el főutcat – a Balkánon ez mégis megtörtént: a *Times* egykori tudósítója, *Wickham Steed* társa, a Balkán Szövetség kiépítésén és egyben tartásán fáradozó, önjelölt diplomatává avanzsáló *David Bouchier* érdemelte ki ezt Szófiában. A bolgárul

kitűnően tudó, bolgár lapokban publikáló román *Daniel Cain* tanulmánya az ő életútját és szerepét elemzi behatóan. Egy másik román történész, *Topor* a nemzeti retorika szerepét vizsgálta a román sajtóban a második balkáni háború idején (újságírói szempontból izgalmas kérdése egy olyan háború indoktrinációja, melyben Románia nem hivatkozhat az etnikai elvre). A szerb *Sretenović* a balkáni háborúk szerepét elemzi a két Jugoszlávia historiográfiájában (a háborúnak internacionalista és nem-burzsoá jelleget adni elég nehéz volt marxi alapon, s a kortárs szocialisták támadták azt, de ugyanakkor a nemzeti függetlenséget, sőt az egyesülést a szocialista történetírás haladóként értékeli más országokban is Lenin után). Az első Jugoszlávia fennállása idején a hivatalos ideológia a „bosszú Koszovóért és Szlivnicáért” (az 1389-es oszmán és az 1885-ös bolgár vereségért) volt a két balkáni háború megítélése. A kötetet a franciás neveltetésű bolgár, *Csavdar Marinov* írása zárja Macedóniáról, melyben olyan vitás kérdések historiográfiai hátterét vizsgálja, hogy a macedónok elszenvedői vagy aktorai voltak az eseményeknek (tikvesi felkelés); a szerbek felszabadítók vagy elnyomók voltak; a helyi szláv lakosság önállóságot, vagy a Bulgáriához való csatolást támogatta, hogyan befolyásolta ezt az IMRO és a reguláris erők jelenléte stb.

Összességében a kötetben található kb. egy tucat jó minőségű és szakirodalomban gazdag írás kárpótlást nyújt a 6-7 gyenge tanulmány okozta kellemetlen percekért.

Catherine Horel (szerk.): *Les guerres balkaniques (1912–1913)* (A balkáni háborúk, 1912–1913). *Conflits, enjeux, mémoires. Enjeux internationaux* 31. Bruxelles–Bern–Berlin–Oxford, P. I. E. Peter Lang, 348 o.

Demeter Gábor